

TESPIH - NANIZANE MISLI*

Miha Šinkovec

Uvod

Između tri monoteističke religije, kršćanstva, judaizma i islama, vjerojatno i u širem okviru, u islamu je najeksplicitnije izražen pojam slavljenja Boga. Zahtijeva i traži slavljenje Stvoritelja, zahvaljivanje na Njegovoj milosti, dove za zdravlje, mir i blagostanje, trud za osjećanje ljubavi prema Njemu. Sve su to prvi dojmovi koje stekne pojedinac koji se, na različite načine i sa raznim motivima, tek upoznaje sa islamom. Pitanje o tome kako u praksi izgleda ispunjavanje tih zahtjeva, da ne kažemo zapovijedi, tema je ovog eseja. Cilj pisanja je predstavljanje vlastitoga razmišljanja o djeliću islamske kulture – tespihu i njegovoj namjeni. Tome je primjeren i stil pisanja. Zanimalo me prenošenje pojave u društvenu realnost, a želio sam pružiti i pojašnjenja, interpretaciju i razmotriti temu na nivou svakodnevice prosječnog muslimana.

Religija kao predmet istraživanja

Kad je u pitanju religija, nikako ne smijemo zanemariti društvo, zajednicu i/ili pojedince koji tu vjeru prakticiraju (ovaj *sterilini* izraz se uopćeno upotrebljava kad je riječ o vjeri, iako daje osjećaj da je vjera nešto što postoji izvan čovjeka te da se uopće ne tiče vjernikove potpune intime – možda bi bolje odgovarao

izraz da vjernici žive u vjeri), posebno ako ta pitanja posmatramo s aspekta etnološke ili kulturno-antropološke struke. Bilo koji društveni element koji smo izabrali za predmet istraživanja mora biti proučen kao dio društva, njegovog nositelja, a ne kao izoliran sistem bez konteksta u kome živi. Jer, u suprotnom, konačna slika ne pokazuje realno stanje. Etnologe ili kulturne antropologe zanimaju, prije svega, pojavni oblici društvenih činjenica koji su, manje ili više, slični idealnom obliku te činjenice, ali nikad u potpunosti jednaki. Ljudska priroda je, naime, takva da sve što joj dospije u ruke djelimično preradi prema vlastitom ukusu, nešto doda, a nešto oduzme. U kolikoj mjeri se to dogodi, to je drugo pitanje, koje je, svakako, uvjetovano sa više faktora i na više nivoa. Vjera, kao što je rečeno, u tome nije nikakav izuzetak.

Baviti se istraživanjem religije samo je napola zahvalna djelatnost. Može, na jednoj strani, izroditi vrlo bogate plodove, budući da je svijet svakojake mitologije u svom najjednostavnijem obliku pa sve do *razrađenih* religijskih sistema prepun zanimljive simbolike, prikrivenih značenja i takoreći neiscrpan izvor podataka i mogućih znanstvenih interpretacija. S druge strane, sve takve interpretacije su nepravedne prema proučavanom gradivu, jer je, praktično, nemoguće obuhvatiti sva značajna djelovanja koja se nude i, pri tome,

*Rad je pisan kao ispitni esej na predmetu Kultura islama na trećoj godini studija na Katedri za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Ljubljani; mentor: prof. dr. Enes Karić

još i objasniti na koji način i uolikoj mjeri realnost odstupa od ideala, što, naravno, nije zanemarljiv podatak. Druga prepreka u takvom radu je osjetljiva priroda tematike. Poimanje vjere je nešto najosobnije, što spada u intimni svijet pojedinca koji u toj vjeri živi i zato je (opravdano) neprijemčiv za interpretacije koje nisu u skladu sa njegovim osobnim viđenjima i osjećajima. Društvena ili uopćeno znanstvena etika nalaže tolerantan odnos poštovanja prema proučavanim zajednicama ili pojedincima, a granice između prihvatljivosti i neprihvatljivosti pojedinačnih tvrdnji, između nedužne izjave i uvrede mogu biti vrlo krhke. Poteškoća je, također, u objektivnosti istraživača koja se, u ovom slučaju, još utoliko teže može postići nego inače u humanističkim znanostima – ukoliko istraživač nije pripadnik vjere o kojoj govori i koju istražuje, već je unaprijed osuđen na proučavanje tematike iz druge ruke, što, sigurno, ne doprinosi objektivnosti. Ako je pripadnik te religije, njegova objektivnost je, opet, pod znakom pitanja. Duhovnost je, jednostavno, kategorija koja izmiče, nedostupna je mjernim aparatima, pogledu, iako postoji u svakom čovjeku u većoj ili manjoj mjeri, što zavisi od pažnje koju joj posvetimo.

U idealnom svijetu bi svaki čovjek trebao biti svoj gospodar, što znači da bi trebao uživati u osobnoj slobodi. Ali, pošto ne živimo u idealnom svijetu, realnost je vrlo često bitno drukčija. Potrebno je naglasiti da je sloboda sama po sebi jedan od najrelativnijih i, također, relativiziranih pojmova, što je posljedica aktuelnih događanja, kad izraz *sloboda*, u najrazličitijim kontekstima, više nego očito neusmiljeno povlače po štampi, televiziji, u političkim govorima i propagandnom materijalu. Ruku na srce, razlike u razumijevanju slobode su danas postale *causa sufficiens* za početak rata protiv one strane koja se nužno ne slaže sa našim poimanjem. Na ovom mjestu bi polemiziranje o slobodi zahtijevalo previše vremena, a ne bi bilo smisljeno ako imamo u vidu našu namjeru tako da je najbolje ovu debatu preskočiti i preći na suštinu. Jedna od ljudskih sloboda je (ili bi morala biti) i pravo na slobodu izbora i *prakticiranja* vjeroispovjedi. To

pravo na makroravni, npr. na ravni države, nije uvijek osigurano (primjer su mnogi totalitarni režimi), mada, bez obzira na činjenicu da na mikroravni, na nivou prosječnog čovjeka, svejedno, postoji volja i ustrajnost izricanja hvale i slave Boga, bez obzira na moguće sankcije represivnih organa. Kako to rade pojedinci kojima je stalo do istraživanja vlastite duhovnosti i koji u svijetu vide i nešto drugo osim novca i materijalnih dobara, zavisi od više faktora, počevši od religije kojoj pripadaju i njoj svojstvenih načina bogoslužnja, pa do mogućnosti koje realizira, podstiče ili suzbija okolina, i mnoštva drugih osobnih okolnosti. U većoj mjeri ćemo naš pogled usmjeriti na okvir islama, a izuzetno ćemo povući možda još poneku paralelu sa drugim religijama.

Koncept zikra u islamu

Zikr je pojam koji u Kur'anu spomenut više od stotinu puta. Pripisuju mu smisao čišćenja i milovanja srca, a proizlazi iz arapskog korijena *dh-k-r*, što znači spominjati, govoriti o nekome/nečemu, imati u mislima, spominjati nekoga/nešto...¹. Naglašen je smisao izvođenja zikra, prakse, koji izvire iz pravila kanona i struke. Takav naglasak na redovnoj molitvi, možemo reći i meditaciji, u kršćanstvu, makar na prvi pogled, nije tako moćno izražen, odnosno manje je primjetan. Možda je zaista tačna tvrdnja Seyyeda Hosseina Nasra, koji kaže da je «...pored judaizma, islam.... ustrajao više na značaju ortoprakse (pravodjelovanja) nego na ortodoksnosti (pravovjеровanju)» (prijevod M.Š.).²

U ovom primjeru se zikr odnosi na spominjanje Boga, što je u islamu naglašeno i poželjno, jer na izvjestan način čovjeka približava Bogu. «Jer je Tri sveopćekrovni princip... svi kontrasti i napetosti razrješavaju se uvođenjem trećeg elementa, zaljubljeni i ljubljenu udruženi su u ljubavi, u posljednjem stepenu spominjanja zikra je onaj koji spominje, udružen sa spominjanjem u samom činu zikra» (prijevod M.Š.).³ Dokaze za prisutnost zapovijedi zikra i njenog značenja za vjernika također nalazimo u lijepoj književnosti i poeziji u islamu, gdje se navodi mnogo primjera o

tome kako zikr izvodi cjelokupna stvarnost i svako biće. Muslimanu vjerniku čak zujanje pčele, šum drveća i cvjetanje cvijeća znači oblik hvale Boga.

O tome svjedoči i anegdota koja kaže da je turski sufija poslao svoje učenike da naberu cvijeća. «Većina njih se vratila sa lijepim buketima, a jedan učenik, Merkezefendi, pružio je učitelju samo mali osušeni cvjetak, jer su, kako je rekao, «svi ostali bili zaposleni slavljenjem Boga, i ja ih nisam želio uznemiravati; ovaj je upravo bio završio svoj zikr i zato sam ga donio» (prijevod M.Š.).⁴ Sličnu misao nam nudi i zaključak o «mačkama koje se pretvaraju, umilno predu svoje molitve ili zikr, a pri tom nikad ne zaborave na miša, kojeg su omamile svojim navodnim kajanjem zbog prolijevanja krvi» (prevod M.Š.).⁵ Svako biće hvali svog Stvaraoca, zato to mora činiti i čovjek. Čovjek, naravno, mora naći vlastiti i originalan način da postigne taj uzvišeni cilj. I našao ga je.

Među muslimanima postoji više oblika činjenja zikra. Prvo se pod tim pojmom podrazumijevalo jednostavno razmišljanje o Bogu i Njegovoj milosti, ali su ubrzo nastale formulacije čijim ponavljanjem vjernici slave Boga.⁶ Pojedinačne meditacijske metode činjenja zikra se, dakle, razlikuju po tome izvode li se naglas (naprimjer, zajednički susreti sufijskih bratstava) ili tiho, u skupini ili u samoći. Može, jednostavno, biti riječ o razmišljanju o Bogu ili o ponavljanju za tu namjenu određenih formula. Može se raditi i o posebnom načinu sjedjenja i tehnike disanja, ili samo o mislenom obnavljanju među drugim dnevnim djelatnostima i, konačno, da li se tom prilikom upotrebljava neko pomagalo ili ne.

O svim tim razlikama je u povijesti bilo mnogo, manje ili više, uzavrelih rasprava. «Pitanje je treba li zikr, spominjanje Boga, izvoditi naglas (čak uz neku vrstu ispuštanja glasnih zvukova, kao što su takozvani zikr-*i arra* kod nekih srednjoazijskih sufija) ili tiše, prouzrokovalo je diskusije i napetost u srednjovjekovnim sufijskim krugovima» (prijevod M.Š.).⁷

I dan-danas se u tome razlikuju mišljenja poznavalaca Kur'ana i sunneta.

Tespîh

Već spomenuto pomagalo, kojeg neki – prema općem dojmu, prije svega stariji – muslimani upotrebljavaju pri činjenju zikra, zove se *tespîh* (*subha*, *misbaha*, *masbaha*, *sibha* u Turskoj, *tespîh* u Bosni...). To je, u suštini brojanica, načinjen kao većina brojanica, obično od kuglica koje su nanizane na nit koja ima oba kraja uvezana, tako da niska čini zatvoren krug. Mnogim vjericima je ovaj predmet svakodnevnim sapatnikom u dnevnom obavljanju poslova i svaka minuta koja prođe u neradu namijenjena je činjenju zikra. Čak, što se tiče usklađenosti upotrebe *tespîha* i islama, bilo je mnogo debata i razgovora među stručnjacima za tumačenje Kur'ana, sunneta i hadisa. Sve sunitske škole unutar islama danas izričito dozvoljavaju upotrebu *tespîha*. Nije sasvim razjašnjeno odakle su muslimani primili *tespîh*, jer u vrijeme Muhammeda nije postojao u tom obliku. Naravno, treba naglasiti da je običaj zikra tada već postojao, samo su ga izvodili prstima, kamenčićima ili bez ikakvih pomagala. Neki izvori tvrde da su brojanice stigle iz Indije, onda su ih prihvatili muslimani u IX stoljeću nakon Krista, a poslije njih i kršćani početkom XIII stoljeća (prijevod M.Š.).⁹

Izraz *tespîh* dolazi od arapskog korijena *s-b-h*, koji znači hvaliti, slaviti (nekoga/nešto), pjevati u slavu (nekome/nečemu). Od istoga korijena slijede i izrazi *Subhaanallah!* (Slava Bogu!), *subha* (brojanica, kuglica brojanice), *misbaha* (brojanica) i drugi.

Tespîh se pojavljuje u dva oblika – manjem i većem. Kod prvog su u nisku nanizane 33 kuglice, pored njih je i zadnja ili *imam*. Kod drugog oblika je nanizano 99 kuglica, koje su razdijeljene posebnim većim komadima u tri niza po 33 kuglice, a na kraju je isto *imam*. Neka sufijska bratstva za svoje potrebe upotrebljavaju i brojanice sa 500 ili 1.000 kuglica. Takve brojanice su bile sve do suvremenog doba, kad je razvoj tehnologije plastične mase doprinio serijskoj proizvodnji *tespîha*, potiskujući proizvod zanatlija, koje su svoj posao shvatali vrlo ozbiljno – konačni proizvod morao je odgovarati kako funkcionalnim kriterijima, tako i estetskim, posebno ako uzmemo u obzir

naglašavanje ljepote u islamu kao jednog od Božijih svojstava.¹⁰ Zanatlije koji su se bavili takvim rukotvorinama razvili su svoj zanat do nivoa prave umjetnosti, koja nije zahtjevna samo zbog estetskog dojma koji proizvod pruža, nego i zbog filigranskih poteza kojima majstori moraju ovladati pri takvom poslu. A oni nisu zadovoljni svakim proizvodom, jer «... izrada *tespiha* ne dozvoljava greške» (prijevod M.Š.), kao što kaže nekadašnji majstor izrade *tespiha* Ahmet Düzgünman iz Turske.¹¹ On se više ne bavi tom izradom, jer ni njegove oči ni ruke više nisu na visini zadatka tako fine mehanike.

Vrijednost proizvoda, naravno i cijena, zavisi od materijala koji su upotrebljeni, od vremena uloženog u izradu, starosti (neki *tespihi* već imaju povijesnu vrijednost) i jedinstvenosti izrade. Jednako kao i sa toliko drugih predmeta, koji nam ispunjavaju domove i svakodnicu, *tespihi* su postali omiljeni kolekcionarski artikl, tako da danas u svijetu ima mnogo kolekcionara i zbirki *tespiha*, među kojima se neke ističu količinom, druge rijetkim primjercima, treće izuzetnom estetikom.

U svijetu postoji izuzetno šarenilo upotrijebljenih materijala za izradu *tespiha* koje čini da je jedina granica u tom pogledu mašta i snalažljivost majstora. Upotrebljavaju se materijali kao što su drvo (sandalovina, ebanovina, maslinovo drvo, tamarind, javor, hrast...), poludrago i drago kamenje (smaragd, rubin, kamena strijela, tirkiz, lapislazuli, krizolit, žad, ahat, jantar...) i, kao što je već spomenuto, i plastika. Različiti materijali su upotrijebljeni u različitim vremenskim periodima i za različite korisnike – *tespihi* od kristala u Otomanskoj Turskoj su bili omiljeni u ljetnim mjesecima, jer su prijatno hladni, a oni izrađeni od sandalovine bili su prava radost zbog prijatnog mirisa. Takve su, da bi se miris što duže očuvao, čuvali u kutijama.¹²

Činjenje *zikra* već u osnovi znači i molbu Bogu za Njegovu milost i blagoslov, a pojedinci upotrebi *tespiha* pripisuju i moć liječenja –

ona, navodno, prije svega zavisi od materijala od kojeg je *tespih* napravljen. To su kristali, drvo, metali, koji po mišljenu nekih, čak i priznatih znanstvenika i liječnika, korisno utiču na pojedine dijelove tijela i psihi. Tako, naprimjer, kristal *tigrovo oko* navodno pomaže pri koncentraciji i u teškoćama sa pankreasom, želucem, bubrezima; tirkiz pomaže održavanju osjećaja bezuvjetne ljubavi kod čovjeka i pri poteškoćama sa disajnim aparatom, ušima, štitnom žlijezdom i alergijama.¹³ Slično vrijedi i za druge kristale i vrste drveta koji se upotrebljavaju pri izradi *tespiha*.

Upotreba brojanica nije nikakva rijetkost u vjerskoj praksi mnogih religija, jer ih poznaju kršćanstvo, budizam, islam... Čak i redovna profesorica na Univerzitetu u Rimu Anna Masala kaže: «Sjetila (sam se) primjera bratstva između muslimana i kršćana. Želim da ostane u vašim srcima (tj. u srcima muslimana) i isto da to znaju kršćani. Pogledajte, to je muslimanski *tespih* i ovo je krišćanski cvjetni vijenac. U istom trenutku, mnogobrojni ljudi mole jednim od ova dva, a pripadajući različitim religijama, izgovaraju ime istoga Boga na različitim jezicima. Kako su istinite svete riječi: 'Nema božanstva osim Boga'» (prijevod M.Š.).¹⁴

Razlike između brojanica u različitim religijama proizlaze iz oblika, materijala, simbolike, a povezane su i sa načinima i vremenom upotrebe. *Tespih* se u islamu, prije svega, upotrebljava uz izgovaranje određenih obrazaca, a tu se, onda, otvaraju različite mogućnosti.

Neki rado ponavljaju Božije ime (Allah) ili neko od tzv. najljepših imena (El-esmau-l-husna; npr. El-džemal, El-hakk, El-'aziz...), ako ne čak i sva ta imena, a skupa ih je ukupno 99, upravo onoliko koliko je kuglica na *tespihu* i, zajedno sa stotim imenom (Allah), lijepo obrade cijeli *tespih*. Vjernici mogu izvesti *zikir* ponavljanjem formulacija kojima svjedoče o Božijoj svemoći (Allahu ekber), jedinstvenosti (La ilaha illallah) i iskazuju mu zahvalnost (Elhamdulillah) onako kako je to činio već Muhammed, ili govore naglas ili tiho svojim vlastitim riječima. Jedna od mogućnosti koju savjetuje Nedžip Sariči, poznavalac i kolekcionar *tespiha*, jest ponavljanje riječi

Subhanallah trideset i tri puta, a onda Elhamdu lillah trideset tri puta i onda, na kraju, još Allaahu ekber trideset i tri puta.¹⁵

Prema Muhammedovim riječima, činjenje zikra je nešto najljepše i čak bolje od molitve. Molitva kao takva, a to znači pet puta dnevno izvođenjesalata, samo je sredstvo za spominjanje Boga, to znači zikra. Prema Muhammedu, najljepši je zikr La ilahe illallah (Nema božanstva osim Boga), što dobro naglašava temeljni aspekt, odnosno kredo islama; naime, jedinstvo i jedinstvenost Boga. Bog na nekoliko mjesta u Kur'anu daje na znanje da želi da se njegovo ime često spominje među ljudima, njegov Resul ili Poslanik Muhammed kaže da će svi koji budu stigli u džennet žaliti za samo jednom stvari – što nisu dovoljno činili zikr u vrijeme zemaljskog života.

Zaključak

Smisao života je tema koja je vjerojatno aktuelna još od nastanka ljudske rase, blagoslovljene (ali i proklete) mogućnošću vlastitog razmišljanja. O tome pitanju je već mnogo toga napisano i rečeno, jer je to tema koja dozvoljava nevjerojatno mnogo mogućih interpretacija. Vjera, bilo koja, jedan je od odgovora na to vječno i neodložno pitanje. Ali, vjera nije stanje, nego proces, proces duhovnog rasta koji za svoj pokretački trenutak zahtijeva energiju. Dobija je razmišljanjem, molitvom, meditacijom, udublivanjem u samoga sebe i otvaranjem uvijek novih pitanja o vlastitoj prirodi, prirodi svijeta, Boga. Neki se zato povlače u samoću, odriču se svjetovnosti. I Horacije ima pravo kad tvrdi *beatus ille qui procul negotiis* (sretan je onaj koji je daleko od svjetovnog života). Sve dok čovjek postavlja pitanja, dotle i živi. Onda kad smo uvjereni da smo našli sve odgovore, nemamo više zašto živjeti. Možemo samo čekati smrt. Uvijek se iznova potvrdi da naš cilj nije mjesto kamo smo se uputili – to je samo motivacija, cilj je putovanje.

Prijevod sa slovenskog jezika:

Nada Zdravić

Bilješke:

1. Hans Wehr, A dictionary of modern written Arabic, Spoken Language Services, New York, 1976., str. 310
2. Seyyed Hossein Nasr, Srce islama, Trajne vrijednosti za čovječanstvo, El-Kalem, Sarajevo, 2002., str. 120
3. Annemarie Schimmel, Odgonetanje Božjih znakova: fenomenološki prisup islama, El-Kalem, Sarajevo, 2001.
4. Annemarie Schimmel, navedeno djelo, str. 53
5. Annemarie Schimmel, navedeno djelo, str. 58
6. Annemarie Schimmel, navedeno djelo, str. 252-253
7. Annemarie Schimmel, navedeno djelo, str. 201
8. Hans Wehr, navedeno djelo, str. 393
9. Preuzeto sa Interneta:
<http://www.Islam-online.net/English/Science/2002/04/article07.shtml>; prim. Annemarie Schimmel, navedeno djelo, str.252
10. Seyyed Hossein Nasr, navedeno djelo str. 283
11. Skylife, godište 2001., br. 9 Preuzeto sa Interneta:
<http://www.atamanhotel.com/tesbih.html>
12. Skylife, godište 2001., br. 9
Preuzeto sa Interneta: <http://www.atamanhotel.com/tesbih.html>
13. Preuzeto sa Interneta:
<http://islam-online.net/English/Science/2002/04/article07.shtml>
14. Preuzeto sa Interneta:
http://www.solzer.com.tr/symposium/2/symp_amasalbottom.htm
15. Antika: The Turkish Journal of Collectable Art, godište 1985., br. 4 Preuzeto sa Interneta:
<http://www.mfa.gov.tr/grupc/cj/cja/beads.htm>